เอกสารวิชาการส่วนบุคคล

(Individual Study)

หลักนิติธรรมในประเทศไทย

จัดทำโดย นายสมบัติ เฉลิมวุฒินันท์

รหัส 610641

รายงานนี้เป็นส่วนหนึ่งของการอบรม

หลักสูตรหลักนิติธรรมเพื่อประชาธิปไตย รุ่นที่ 6

วิทยาลัยศาลรัฐธรรมนูญ

สำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

ลิขสิทธิ์ของสำนักงานศาลรัฐธรรมนูญ

หลักนิติธรรมในประเทศไทย

นายสมบัติ เฉลิมวุฒินันท์[1]

บทนำ

การบริหารราชการแผ่นดินภายใต้ระบอบประชาธิปไตย หรือแม้แต่การจัดตั้งองค์กรเพื่อประกอบกิจการค้าหรือดำเนินกิจกรรมทางธุรกิจของทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ล้วนต้องปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายต่างๆ ที่เกี่ยวกับองค์กรนั้นๆ ขึ้นอยู่กับว่าองค์กรนั้นเป็นองค์กรประเภทใดประกอบธุรกิจอะไร ทั้งนี้ ไม่ว่าองค์กรเหล่านั้นจะจัดตั้งขึ้นในรูปแบบใด ภายใต้กฎหมายฉบับใด นอกเหนือจากการปฏิบัติตามกฎหมายที่ใช้บังคับโดยตรงและกฎหมายอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องแล้ว สิ่งหนึ่งที่ทุกองค์กรจะต้องนำมาใช้ในการบริหารจัดการองค์กรควบคู่กับกฎหมายด้วยก็คือ “หลักนิติธรรม” และ “หลักธรรมาภิบาล” ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานสำคัญที่ทำให้การบริหารราชการแผ่นดิน หรือการบริหารองค์กรเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความชอบธรรม มีความน่าเชื่อถือ โปร่งใส และตรวจสอบได้

“หลักนิติธรรม” เป็นองค์ประกอบอันดับแรกในองค์ประกอบที่สำคัญทั้ง 6 ประการของ “หลักธรรมาภิบาล” ซึ่งได้แก่ (1) หลักนิติธรรม (2) หลักคุณธรรม (3) หลักความโปร่งใส (4) หลักการมีส่วนร่วม (5) หลักความรับผิดชอบ และ (6) หลักความคุ้มค่า “หลักธรรมาภิบาล” เป็นหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองและสังคมที่ดี เป็นแนวทางสำคัญในการจัดระเบียบให้ภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน และภาคประชาชน ให้สามารถอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุข มีความสามัคคี ร่วมกันเป็นพลังก่อให้เกิดความสงบเรียบร้อยภายในบ้านเมือง และพัฒนาสังคมให้มีความยั่งยืน

---

[1] ประธานบริหาร บริษัท เอเซีย โกลเด้น ไรซ์ จำกัด

หลักนิติธรรม (Rule of Law)

1. ความหมายในมุมของคณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ

หลักนิติธรรม หมายถึง “หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย ที่กฎหมาย กระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใดๆ จะต้องไม่ฝ่าฝืน ขัด หรือแย้งต่อหลักนิติธรรม” โดยอาจจำแนกได้เป็น 2 ประการ คือ

1.1 หลักนิติธรรมโดยเคร่งครัด

หลักนิติธรรมโดยเคร่งครัด หรือหลักนิติธรรมในความหมายอย่างแคบ หมายถึง “หลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย ที่กฎหมาย กระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใดๆ จะต้องไม่ฝ่าฝืน ขัด หรือแย้งต่อหลักนิติธรรม โดยหลักนิติธรรมหรือหลักพื้นฐานแห่งกฎหมายนี้จะถูกล่วงละเมิดมิได้ หากกฎหมาย กระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใดๆ ฝ่าฝืน ขัด หรือแย้งต่อหลักนิติธรรม ย่อมไม่มีผลใช้บังคับ”

สาระสำคัญของหลักนิติธรรมโดยเคร่งครัด ได้แก่

1. หลักความเป็นอิสระและความเป็นกลางของผู้พิพากษาและตุลาการ
2. กฎหมายต้องใช้บังคับเป็นการทั่วไป
3. กฎหมายต้องมีการประกาศใช้ให้ประชาชนทราบ
4. กฎหมายอาญาต้องไม่มีผลย้อนหลังในทางที่เป็นโทษ
5. ผู้ต้องหาหรือจำเลยในคดีอาญาต้องมีสิทธิในการต่อสู้คดี
6. เจ้าหน้าที่ของรัฐจะใช้อำนาจได้เท่าที่กฎหมายให้อำนาจ
7. กฎหมายจะยกเว้นความรับผิดให้แก่การกระทำที่ยังไม่เกิดขึ้นไม่ได้

หลักนิติธรรมโดยเคร่งครัดเป็นหลักพื้นฐานแห่งกฎหมาย ดังนั้น หากกฎหมาย กระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใดๆ ที่ฝ่าฝืน ขัด หรือแย้งกับหลักนิติธรรมดังกล่าว ย่อมไม่มีผลใช้บังคับ

1.2 หลักนิติธรรมโดยทั่วไป

หลักนิติธรรมโดยทั่วไป หรือหลักนิติธรรมในความหมายอย่างกว้าง หมายถึง ลักษณะที่ดีของกฎหมาย กระบวนการยุติธรรมหรือการกระทำใดๆ ที่อาจเรียกอีกอย่างหนึ่งว่าอุดมคติของกฎหมายและกระบวนการยุติธรรม อย่างไรก็ตาม แม้ว่ากฎหมายกระบวนการยุติธรรม หรือการกระทำใดๆ จะไม่มีลักษณะสาระสำคัญครบถ้วนของการเป็นกฎหมายและกระบวนการยุติธรรมที่ดี หรือขาดตกบกพร่องไปบ้างก็ตาม กฎหมาย กระบวนการยุติธรรมหรือการกระทำใดๆ ยังใช้บังคับได้อยู่ ตราบเท่าที่ไม่ขัดต่อหลักนิติธรรมโดยเคร่งครัด

สาระสำคัญของหลักนิติธรรมในความหมายอย่างกว้าง ได้แก่

1. กฎหมายที่ดีต้องมีความชัดเจน
2. กฎหมายที่ดีต้องไม่ขัดแย้งกันเอง
3. กฎหมายที่ดีต้องมีเหตุผล
4. กฎหมายที่ดีต้องนำไปสู่ความเป็นธรรม
5. กฎหมายที่ดีต้องคุ้มครองสิทธิมนุษยชน ศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ หรือสิทธิขั้นพื้นฐาน

6. กฎหมายที่ดีต้องทันสมัย และสามารถรองรับต่อความเปลี่ยนแปลงของสังคม เศรษฐกิจ การเมือง และวัฒนธรรม

7. กฎหมายที่ดีต้องบัญญัติตามกระบวนการและขั้นตอนที่กฎหมายบัญญัติไว้

8. กฎหมายที่ดีต้องไม่มีผลย้อนหลังเป็นผลร้ายหรือกระทบต่อสิทธิ หน้าที่ หรือความรับผิดของบุคคล

9. กฎหมายที่ดีต้องมีบทลงโทษที่เหมาะสมและได้สัดส่วนกับความผิด

10. กฎหมายที่ดีต้องมีการบังคับใช้อย่างมีประสิทธิภาพ และส่งเสริมให้ประชาชนมีความรู้และเคารพกฎหมาย

11. กระบวนการนิติบัญญัติต้องเป็นกระบวนการที่เปิดเผย โปร่งใส และตรวจสอบได้

12. กระบวนการยุติธรรมที่ดีต้องเปิดโอกาสให้มีการอุทธรณ์

13. กระบวนการยุติธรรมที่ดีต้องเปิดโอกาสให้ประชาชนเข้าถึงได้โดยสะดวก ไม่ชักช้า ด้วยค่าใช้จ่ายที่เหมาะสม

14. กระบวนการยุติธรรมที่ดีต้องส่งเสริมให้มีกระบวนการยุติธรรมทางเลือก

15. นักกฎหมาย ผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดีต้องมีความเป็นอิสระและความเป็นกลางในการปฏิบัติหน้าที่

16. นักกฎหมาย ผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม และเจ้าหน้าที่ของรัฐที่ดีต้องซื่อสัตย์สุจริต ยึดหลักคุณธรรม เมตตาธรรม และสันติธรรม

2. ความหมายในมุมของเลขาธิการสหประชาชาติ

นายนิโคลัส บูธ (Nicholas Booth) ที่ปรึกษาด้านนโยบายธรรมาภิบาล การเข้าถึงความยุติธรรม และสิทธิมนุษยชน สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ (United Nations Development Programme - UNDP) กล่าวว่า ตามรายงานของเลขาธิการสหประชาชาติที่ S/2004/616 ระบุว่า “หลักนิติธรรม คือ หลักการปกครองที่ทุกคน ทุกสถาบัน ทุกองค์กร ทั้งภาครัฐและเอกชน ซึ่งรวมถึงรัฐหรือคณะรัฐบาล ต้องรับผิดชอบตามกฎหมายที่ประกาศใช้โดยทั่วกันเป็นสาธารณะ บังคับใช้อย่างเท่าเทียมกัน และใช้พิจารณาพิพากษาอรรถคดีอย่างอิสระปราศจากการแทรกแซง ซึ่งต้องสอดคล้องกับมาตรฐานและบรรทัดฐานว่าด้วยหลักสิทธิมนุษยชนระหว่างประเทศ นอกจากนี้ หลักนิติธรรม จะต้องมีเครื่องมือที่สามารถรับรองหลักการปกครองโดยกฎหมาย มิใช่โดยอำเภอใจของตัวบุคคล กล่าวคือ ความสูงสุดแห่งกฎหมายในการปกครองรัฐโดยไม่เลือกปฏิบัติ รวมถึงหลักความเสมอภาคกันภายใต้กฎหมาย ความรับผิดชอบและการตรวจสอบได้ตามกฎหมาย ความยุติธรรมในการใช้กฎหมาย การแบ่งแยกอำนาจอธิปไตย การมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของรัฐ ความแน่นอนของกฎหมาย การไม่ใช้อำนาจตามอำเภอใจ และความโปร่งใสของกฎหมายและกระบวนการตามกฎหมาย”

หลักนิติธรรมในประเทศไทย

ประเทศไทยได้นำเอาแนวทางตามหลักนิติธรรมมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปี 2540 หรือ “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน” ตามที่ปรากฏในมาตรา 29 ที่บัญญัติว่า

“การจำกัดสิทธิและเสรีภาพของบุคคลที่รัฐธรรมนูญรับรองไว้จะกระทำมิได้ เว้นแต่โดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายเฉพาะเพื่อการที่รัฐธรรมนูญนี้กำหนดไว้และเท่าที่จำเป็นเท่านั้น และจะกระทบกระเทือนสาระสำคัญแห่งสิทธิและเสรีภาพนั้นมิได้

กฎหมายตามวรรคหนึ่งต้องมีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไปและไม่มุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีใดกรณีหนึ่งหรือแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเจาะจง ทั้งต้องระบุบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่ให้อำนาจในการตรากฎหมายนั้นด้วย

บทบัญญัติวรรคหนึ่งและวรรคสองให้นำมาใช้บังคับกับกฎหรือข้อบังคับที่ออกโดยอาศัยอำนาจตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายด้วย โดยอนุโลม”

ต่อมาภายหลัง เกิดเหตุการณ์ประท้วงอย่างต่อเนื่องของประชาชนและความวุ่นวายทางการเมือง ซึ่งจบลงด้วยการก่อรัฐประหารเมื่อ 19 กันยายน 2549 โดยคณะปฏิรูปการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข (คปค.) จากนั้นจึงมีการร่างรัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 ขึ้นมาเพื่อปรับสมดุลอำนาจใหม่ และได้นำหลักนิติธรรมมาบัญญัติเป็นลายลักษณ์อักษรในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยเป็นครั้งแรก ตามที่ปรากฏอยู่ในมาตรา 3 วรรค 2 และมาตรา 78 (6) ดังนี้

“มาตรา 3 วรรค 2 การปฏิบัติหน้าที่ของรัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล รวมทั้งองค์กรตามรัฐธรรมนูญ และหน่วยงานของรัฐ ต้องเป็นไปตามหลักนิติธรรม”

“มาตรา 78 (6) ดำเนินการให้หน่วยงานทางกฎหมายที่มีหน้าที่ให้ความเห็นเกี่ยวกับการดำเนินงานของรัฐตามกฎหมายและตรวจสอบการตรากฎหมายของรัฐ ดำเนินการอย่างเป็นอิสระเพื่อให้การบริหารราชการแผ่นดินเป็นไปตามหลักนิติธรรม”

ต่อมาในปี 2556 เกิดวิกฤตการณ์การเมืองจากการประท้วงต่อต้านรัฐบาล สังคมไทยเกิดความแตกแยกอย่างชัดเจน มีการแบ่งฝักแบ่งฝ่ายของประชาชนที่ออกมาชุมนุมประท้วงตามท้องถนนและมีแนวโน้มเกิดการปะทะกันอย่างรุนแรง จนนำไปสู่การก่อรัฐประหารเมื่อ 22 พฤษภาคม 2557 โดยคณะรักษาความสงบแห่งชาติ (คสช.) รัฐธรรมนูญฉบับปี 2550 ถูกประกาศยกเลิก และมีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปี 2560 เมื่อ 6 เมษายน 2560 โดยหลักนิติธรรมยังคงปรากฏในบทบัญญัติแห่งกฎหมายอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ในมาตรา 3 วรรค 2 และมาตรา 26 ดังนี้

“มาตรา 3 วรรค 2 รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล องค์กรอิสระ และหน่วยงานของรัฐ ต้องปฏิบัติหน้าที่ให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญ กฎหมาย และหลักนิติธรรม เพื่อประโยชน์ส่วนรวมของประเทศชาติ และความผาสุกของประชาชนโดยรวม”

“มาตรา 26 การตรากฎหมายที่มีผลเป็นการจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลต้องเป็นไปตามเงื่อนไขที่บัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญ ในกรณีที่รัฐธรรมนูญมิได้บัญญัติเงื่อนไขไว้ กฎหมายดังกล่าว

ต้องไม่ขัดต่อหลักนิติธรรม ไม่เพิ่มภาระหรือจำกัดสิทธิหรือเสรีภาพของบุคคลเกินสมควรแก่เหตุ และจะกระทบต่อศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของบุคคลมิได้ รวมทั้งต้องระบุเหตุผลความจำเป็นในการจำกัดสิทธิและเสรีภาพไว้ด้วย

กฎหมายตามวรรคหนึ่ง ต้องมีผลใช้บังคับเป็นการทั่วไป ไม่มุ่งหมายให้ใช้บังคับแก่กรณีใดกรณีหนึ่งหรือแก่บุคคลใดบุคคลหนึ่งเป็นการเจาะจง”

นอกจากนี้ ยังมีนักวิชาการและผู้ทรงคุณวุฒิของไทยหลายท่านได้กล่าวถึงความเป็นมาและการใช้ “หลักนิติธรรม” ในประเทศไทยอย่างหลากหลายมิติในวาระต่างๆ ดังนี้

ศาสตราจารย์ ดร.กำชัย จงจักรพันธ์ ประธานคณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติ ได้สรุปในการบรรยายข้อเสนอเรื่อง “หลักนิติธรรม ความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืน” ว่า กฎหมายซึ่งเป็นสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นนั้นต้องมีหลักไว้ให้ยึด มีหลักไว้ให้พัน หากกฎหมายออกนอกหลักที่ปักไว้ ก็ไม่เป็นกฎหมาย ดังนั้น การออกกฎหมาย การใช้บังคับกฎหมาย การตีความกฎหมาย และกระบวนการยุติธรรม ต้องอยู่ภายใต้หลักยึดนี้ ซึ่งก็คือ หลักนิติธรรม หากออกนอกหลักก็ไม่มีผลใช้บังคับ

หลักนิติธรรม คือหลักที่ใช้กำกับดูแลตรวจสอบ อำนาจอันไม่ชอบธรรมของรัฐสภาและฝ่ายบริหาร และเป็นหลักที่ใช้ตรวจสอบการการปฏิบัติหน้าที่ของผู้พิพากษาตุลาการ อำนาจอธิปไตยทั้ง 3 รวมทั้งรัฐธรรมนูญต้องอยู่ภายใต้หลักนิติธรรม หลักนิติธรรมจึงเป็นเสาหลักที่ปักไว้ให้กฎหมายยึดเพื่อมุ่งไปสู่ความยุติธรรม หลักนิติธรรมจะช่วยป้องกันมิให้กฎหมายกลายเป็นเครื่องมือของผู้มีอำนาจ

ศาสตราจารย์ ดร.บวรศักดิ์ อุวรรณโณ กล่าวในการบรรยายพิเศษเรื่อง “การปฏิรูปการเมืองภายใต้หลักนิติธรรม” หัวข้อ “การปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจและสังคม ระลอกสองของประเทศไทย” ความว่า ประเทศไทยได้เปลี่ยนผ่านจากเผด็จการทหารก่อนปี 2520 ไปสู่ “ประชาธิปไตยครึ่งใบ” ในปี 2521 เรื่อยมาจนมีความพยายามปฏิรูปการเมืองในปี 2539 โดยมีการจัดตั้งสภาร่างรัฐธรรมนูญมาร่างรัฐธรรมนูญปี 2540 ซึ่งถือว่าเป็น “รัฐธรรมนูญฉบับประชาชน”

รัฐธรรมนูญ 2540 ประสบความสำเร็จเพราะทำให้รัฐบาลมีเสียงข้างมากเด็ดขาดและอยู่ครบวาระ 4 ปี แต่ก็ทำให้การตรวจสอบทางการเมืองผ่านญัตติไม่ไว้วางใจเป็นไปไม่ได้ ที่สำคัญคือ เกิดความรู้สึกทั่วไปในสื่อมวลชนและประชาชนว่า รัฐบาลกำลังขยายอำนาจอิทธิพลไปครอบงำองค์กรต่างๆ ตามรัฐธรรมนูญ และสื่อมวลชนอย่างกว้างขวางลึกซึ้ง หรือกล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ “นิติธรรม” กำลังถูกทำลาย จึงเป็นที่มาของการประท้วงอย่างยืดเยื้อของประชาชน และจบลงด้วยการยึดอำนาจเมื่อ 19 กันยายน 2549 พร้อมกับการจัดทำรัฐธรรมนูญ 2550 ขึ้นมาเพื่อปรับสมดุลอำนาจเสียใหม่โดยเพิ่มข้อจำกัดอำนาจบริหารให้มากขึ้น และปรับกระบวนการสรรหาศาลรัฐธรรมนูญและองค์กรอิสระให้ปลอดจากการแทรกแซงทางการเมือง

อย่างไรก็ตาม ความขัดแย้งทางการเมืองก็ยังไม่จบสิ้น และเห็นได้อย่างชัดเจนว่า ในขณะที่พรรคการเมืองอ้างความชอบธรรมจากเสียงข้างมากที่มาจากการเลือกตั้งของประชาชน ว่าให้อาณัติมากระทำการตามหลักประชาธิปไตย แต่ฝ่ายต่อต้านก็อ้างเสียงข้างมากที่ปราศจากคุณธรรม

จริยธรรม ก็ปราศจากความชอบธรรมที่จะบริหารประเทศ แต่ท้ายที่สุด ทั้งสองฝ่ายต่างก็เห็นตรงกันว่าจะต้องมีการปฏิรูปการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมอีกครั้งใหญ่ การปฏิรูปครั้งนี้ต้องเป็นการปฏิรูปเพื่อนำไปสู่การปกครองที่ทรงธรรม และยึดนิติธรรมโดยเคร่งครัด ดังนี้

1. รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายทรงธรรมที่สูงสุด ซึ่งอยู่เหนือทุกองค์กรที่รัฐธรรมนูญตั้งขึ้น ดังนั้น การตราและการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญทุกครั้ง ต้องยึดหลักในมาตรา 3 วรรคหนึ่งอย่างเคร่งครัด นอกจากนั้น เพื่อไม่ให้รัฐสภาที่เป็นเพียง “ผู้แทน” ของปวงชน ทำการฝ่าฝืนรัฐธรรมนูญ โดยทำให้การ “แก้ไขเพิ่มเติม” กลายเป็น “การทำลาย” รัฐธรรมนูญ ต้องกำหนดให้ศาลรัฐธรรมนูญมีอำนาจตรวจสอบการแก้ไขเพิ่มเติมรัฐธรรมนูญ ทั้งโดยกระบวนการและเนื้อหา ให้ชัดเจนทุกครั้งเหมือนร่างพระราชบัญญัติประกอบรัฐธรรมนูญ

2. หลักนิติธรรมต้องยิ่งใหญ่ เหนืออำเภอใจของทุกองค์กร ยิ่งในระบอบประชาธิปไตยด้วยแล้ว นิติธรรมก็คือ เหรียญอีกด้านหนึ่งที่แยกไม่ได้จากประชาธิปไตย บุคคลจึงหาอาจรับแต่ประชาธิปไตย แต่ปฏิเสธนิติธรรมได้ไม่ ใครทำลายความยิ่งใหญ่ของนิติธรรม เขาผู้นั้นก็ทำลายประชาธิปไตยไปด้วยนั่นเอง

3. การจัดสรรผลประโยชน์และความมั่งคั่งใหม่ : รัฐธรรมนูญปี 2540 และ 2550 ได้ขยายสิทธิ เสรีภาพ ทางเศรษฐกิจและสังคมหลายประการ แต่ไม่ได้ปรับโครงสร้างการจัดสรรทรัพยากรและความมั่งคั่ง จึงทำให้คนส่วนใหญ่ในสังคมยังเข้าไม่ถึงทรัพยากร เป็นช่องว่างให้พรรคการเมืองใช้นโยบายประชานิยมสุดขั้วหาเสียงและนำมาเป็นนโยบายรัฐบาล ดังนั้น จึงต้องยกเลิกประชานิยม และสถาปนารัฐสวัสดิการขึ้นแทน โดยจะต้องตั้งคณะกรรมการแห่งชาติว่าด้วยการปรับโครงสร้างการจัดสรรทรัพยากรทำนองเดียวกับคณะกรรมการกระจายอำนาจไว้ในรัฐธรรมนูญ ให้มีหน้าที่ศึกษาและเสนอแนะการจัดสวัสดิการให้ประชาชนในรูปแบบต่างๆ รวมทั้งค่าใช้จ่ายที่เกิดขึ้น ทั้งการจัดสรรสวัสดิการดังกล่าวต้องตราเป็นกฎหมาย นอกจากนั้น ต้องมีการปรับโครงสร้างภาษีอากรเพื่อสร้างรายได้มาใช้ในการให้สวัสดิการอย่างยั่งยืน

4. การปฏิรูปการเมือง ควรมีการปฏิรูปในด้านต่างๆ คือ

4.1 การแบ่งอำนาจทางการเมืองระหว่างพรรคการเมืองกับกลุ่มอาชีพต่างๆ โดยให้สภาผู้แทนราษฎรมาจากการเลือกตั้ง และเป็นสภาอันเป็นที่มาของรัฐบาล และการบริหารราชการแผ่นดิน ให้วุฒิสภามาจากวิชาชีพต่างๆ เป็นสภาคานอำนาจและตรวจสอบ และเป็นสภาปรับให้การจัดสรรทรัพยากรโดยกฎหมายทั่วถึงและเป็นธรรมขึ้น

4.2 ในสภาผู้แทนราษฎร ให้ยกเลิกการบังคับให้ผู้สมัคร ส.ส. และ ส.ส.ต้องสังกัดพรรค เพื่ออิสระให้ ส.ส.ตอบสนองต่อมติมหาชนและความต้องการของปวงชน แทนที่ต้องอยู่ภายใต้คำสั่งของนายทุนเจ้าของพรรค และเพื่อลดโอกาสเกิดความรุนแรงทางการเมืองอันเกิดจากความขัดแย้งระหว่างนายทุนพรรคกับประชาชน

4.3 การเพิ่มมาตรการคุ้มครองฝ่ายข้างน้อยทางการเมือง โดยเฉพาะการเฉลี่ยเวลาออกรายการวิทยุ โทรทัศน์ให้เท่าเทียมกันระหว่างฝ่ายค้าน-ฝ่ายรัฐบาล การส่งเสริมการจัดตั้งสหภาพข้าราชการเพื่อคานอำนาจนักการเมืองที่ไม่ใช่ระบบคุณธรรม

4.4 การเพิ่มหลักจริยธรรมในการเมือง และการบริหารและจัดให้มีการประเมินประสิทธิภาพ คุณภาพ และคุณธรรมของทั้งองค์กรทางการเมือง องค์กรภาครัฐ ผู้ดำรงตำแหน่งการเมืองและข้าราชการ

4.5 การปฏิรูปสื่อให้เป็นอิสระจากรัฐและทุนอย่างแท้จริง และต้องห้ามสื่อที่สร้างความเกลียดชัง ความรุนแรง

4.6 การตรากฎหมายกำหนดกติกาการชุมนุมสาธารณะให้เป็นไปตามรัฐธรรมนูญและกฎหมายอย่างแท้จริง

4.7 การปฏิรูปกระบวนการยุติธรรมทั้งระบบโดยเฉพาะตำรวจ

5. การสร้างความเคารพ “นิติธรรม” ให้เกิดขึ้นในทุกระดับทั้งระดับผู้ดำรงตำแหน่งการเมือง ข้าราชการและเจ้าหน้าที่ของรัฐ ตลอดจนประชาชนต้องเคารพกติกาทุกประเภท และโดยเฉพาะกฎหมาย ไม่ละเมิดหรือหลีกเลี่ยงกฎหมาย และคำพิพากษาหรือคำวินิจฉัยของศาล เพราะรัฐที่ปราศจากนิติธรรมหรือนิติธรรมอ่อนแอทั้งระดับรัฐและประชาชนนั้นย่อมไม่อาจพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้เจริญได้ ด้วยเหตุที่ไม่ได้รับความเชื่อมั่นจากผู้ลงทุน และยิ่งนิติธรรมล่มสลายไปเมื่อใด รัฐก็จะกลายเป็นรัฐล้มเหลวไม่อาจเป็นรัฐอยู่ได้ และเมื่อนั้นอนาธิปไตย (anarchy) และความวุ่นวานสับสนก็จะเกิดขึ้นกับสังคมและสมาชิกอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้

ศาสตราจารย์กิตติคุณ วิษณุ เครืองาม รองนายกรัฐมนตรี ปาฐกถาพิเศษเรื่อง “หลักนิติธรรมตามรัฐธรรมนูญ ฉบับใหม่” เนื่องในวาระศาลรัฐธรรมนูญครบรอบ 19 ปี ว่า หลักนิติธรรมได้ปรากฏมาก่อนหน้านี้ และรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2560 ที่ใช้ในปัจจุบัน ไม่ได้แตกต่างจากรัฐธรรมนูญฉบับก่อนๆ หากจะมีก็คงเป็นเรื่องความเข้มข้น ที่ผู้ร่างรัฐธรรมนูญบอกเสมอว่า เป็นรัฐธรรมนูญที่ใช้ยาแรง เพื่อปราบโกง ดังนั้น อาวุธชนิดหนึ่งที่ใช้ปราบโกง คือ หลักนิติธรรม ซึ่งในรัฐธรรมนูญได้เพิ่มดีกรีความเข้มข้นขึ้น

หลักนิติธรรมถือเป็นอาวุธสำคัญ ที่เป็นรากแก้วของการสร้างความปรองดอง และจัดระเบียบประเทศ ที่จะทำให้บ้านเมืองเกิดความสามัคคีปรองดอง เดินต่อไปข้างหน้า และตอนนี้ประเทศกำลังเดินทางสู่ 3 หลัก คือ การปฏิรูป การเดินตามยุทธศาสตร์ชาติ และการสร้างความสามัคคีปรองดอง

คำว่า "หลักนิติธรรม" นั้น ปรากฏในรัฐธรรมนูญ ฉบับปี 2560 อยู่ 2 แห่ง คือ ในมาตรา 3 วรรค 2 ที่บัญญัติไว้ว่า รัฐสภา คณะรัฐมนตรี ศาล และองค์กรอิสระตามรัฐธรรมนูญ ต้องปฏิบัติตามกฎหมายและหลักนิติธรรม และในมาตรา 26 บัญญัติไว้ว่า กฎหมายที่ตราขึ้นมาเพื่อจำกัดสิทธิเสรีภาพ ต้องถูกต้องตามเงื่อนไขของรัฐธรรมนูญ ส่วนในกรณีที่รัฐธรรมนูญไม่ได้ระบุ ต้องตรากฎหมายตามหลักนิติธรรม ซึ่งถือเป็นการใช้อำนาจของผู้ปกครอง ตามหลักนิติบริหารยุติธรรม

รัฐธรรมนูญฉบับนี้มี 3 สถานการณ์ที่สามารถใช้หลักนิติธรรมในการบังคับใช้กฎหมาย คือ

1. สถานการณ์ที่ในกฎหมายระบุถึงหลักนิติธรรมตรงๆ ซึ่งเป็นเครื่องมือที่ใช้ได้กับทุกเรื่อง

2. สถานการณ์ที่รัฐธรรมนูญในหลายมาตราระบุถึงคำว่าธรรมาภิบาล หรือหลักการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี และ

3. สถานการณ์ที่รัฐธรรมนูญระบุถึงคำว่า เที่ยงธรรม ยุติธรรม แต่ต้องอาศัยการตีความตามบริบทของกฎหมาย

ดร.สุวิทย์ เมษินทรีย์ รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี กล่าวในงานพิธีเปิดหลักสูตรผู้บริหารด้านหลักนิติธรรม (TIJ Executive Program on the Rule of Law and Development: RoLD) รุ่นที่ 2 ของสถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทย (TIJ) ถึงประเด็นยุทธศาสตร์ประเทศไทย 4.0 กับหลักนิติธรรม ว่า ในปัจจุบัน คำว่าไทยแลนด์ 4.0 เป็นคำที่คุ้นหูคุ้นตาทุกคนในสังคม ด้วยถือเป็นยุทธศาสตร์ที่ประเทศไทย ไม่ว่าจะเป็นทุกภาคส่วนใดในสังคมจะต้องขับเคลื่อนไปพร้อมกัน เพื่อให้บรรลุเป้าหมายในการนำสังคมไทยให้หลุดพ้นจากกับดักประเทศรายได้ปานกลาง ที่สังคมมีความเหลื่อมล้ำ และขาดสมดุลในการพัฒนา ไปสู่การเป็นประเทศที่มั่นคง มั่งคั่งและยั่งยืน อย่างเป็นรูปธรรมจากการสร้างความเข้มแข็งจากภายใน ภายใต้แนวคิดปรัชญาของเศรษฐกิจพอเพียง ผ่านกลไกประชารัฐ และสามารถเป็นประเทศโลกที่หนึ่งได้ภายในศตวรรษที่ 21

การจะก้าวไปสู่จุดนั้นได้ จำเป็นอย่างยิ่งที่สังคมจะต้องให้ความสำคัญกับการนำหลักนิติธรรมมาใช้ หลักนิติธรรมนั้นถูกหยิบยกขึ้นมาเป็นหนึ่งในเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนขององค์การสหประชาชาติ โดยเป็นเป้าหมายที่ 16 จาก “UN Sustainable Development Goals” 17 เป้าหมาย โดยหากจะกล่าวโดยย่อ หลักนิติธรรมก็คือ หลักในการบริหารปกครองที่กฎหมายเป็นใหญ่ ตัวบทกฎหมายเป็นธรรม และทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลก การบังคับใช้กฎหมายจะต้องเป็นไปเพื่ออำนวยความยุติธรรม และเปิดโอกาสให้คนเข้าถึงความยุติธรรมได้อย่างทั่วถึง รวมทั้งผู้บังคับใช้กฎหมายก็ต้องมีความยุติธรรมด้วยเช่นกัน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะทำให้บ้านเมืองเกิดความสันติสุขและเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน

ดร.ประสาร ไตรรัตน์วรกุล กรรมการมูลนิธิมั่นพัฒนา และอดีตผู้ว่าการธนาคารแห่งประเทศไทย ปาฐกถาในงาน TIJ Public Forum หัวข้อ “หลักนิติธรรมกับการพัฒนาโดยศึกษาแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช” ซึ่งจัดโดยสถาบันเพื่อการยุติธรรมแห่งประเทศไทยหรือ TIJ วันที่ 17 กรกฎาคม 2560 โดยกล่าวว่า

ปัจจุบันนักวิชาการและผู้บริหารในหลายประเทศทั่วโลกยอมรับว่า “หลักนิติธรรม” เป็น “รากฐาน” ในการสร้าง “ความสงบและความเป็นธรรม” ซึ่งไม่เพียงเป็น 1 ใน 17 “เป้าหมายการพัฒนาอย่างยั่งยืน” หรือ Sustainable Development Goals (SDGs) ขององค์การสหประชาชาติ แต่ยังเป็นเครื่องมือที่จะช่วยให้บรรลุเป้าหมายอื่นด้วย กล่าวอีกนัยหนึ่ง “หลักนิติธรรม” เป็นเสมือน “เส้นด้าย” ที่ร้อยเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืนข้อต่างๆ เข้าไว้ด้วยกัน

มองย้อนไปในประวัติศาสตร์มนุษยชาติ พบว่า มนุษย์พยายามหาวิธีที่จะอยู่ร่วมกัน เช่น ในอารยธรรมตะวันตกที่เคยให้ผู้นำเป็นผู้กำหนดกติกา หรือ “Rule by men” สุดท้ายต้องเผชิญกับปัญหาดังที่ Lord Acton นักประวัติศาสตร์ชาวอังกฤษกล่าวว่า “Power tends to corrupt, and absolute power corrupts absolutely.” หรือ “อำนาจฉ้อฉลฉันใด อำนาจเบ็ดเสร็จย่อมนำมาซึ่งความฉ้อฉลสุดประมาณฉันนั้น” เพราะไม่มีใครควบคุม

ต่อมาจึงกำหนดกฎหมายขึ้นมาเป็นกติกาสำหรับอยู่ร่วมกัน แต่ตัวบทกฎหมาย หรือ “Rule by law” เพียงอย่างเดียวไม่เพียงพอ เพราะผู้สร้างกฎเป็นเพียงปุถุชนธรรมดา ย่อมมีทั้งดีและไม่ดี อาจมีอคติ หรือฉ้อฉล จึงเกิดการพัฒนาหลักคิดที่ว่า “กฎหมายที่จะนำพาสังคมไปสู่สันติสุขนั้น”

กฎหมายต้องอยู่ภายใต้หลักความถูกต้องหรือ “ธรรมะของกฎหมาย” ซึ่งก็คือ “หลักนิติธรรม” หรือ “Rule of Law”

และมองกลับเข้ามาในอารยธรรมตะวันออกที่การปกครองได้รับอิทธิพลจากพุทธศาสนามาก ดังที่ปรากฏในพระไตรปิฎกตอนหนึ่งว่า พระพุทธเจ้าทรงสอน “พระเจ้าปเสนทิโกศล” ว่า “วิสัยพระราชาต้องไม่ประมาทในราชกิจทั้งหลาย ดำรงพระองค์เสมอด้วยมารดาบิดาของชาวแว่นแคว้น ละอคติเสีย ครองราชย์สมบัติโดยทศพิธราชธรรม” และ “หลักทศพิธราชธรรม” ได้เป็นแนวการปกครองที่พระมหากษัตริย์ไทยทรงยึดถือมาตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัย

สำหรับในหลวงรัชกาลที่ 9 พระองค์ทรงเป็น “พระราชาผู้ทรงธรรม” ซึ่งสะท้อนพระราชปณิธานตั้งแต่พระปฐมบรมราชโองการที่ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม” ตลอด 70 ปีในรัชสมัย พระองค์ทรงงาน “พัฒนา” ด้วยหลักทศพิธราชธรรม ด้วยความเมตตา ความจริงใจ ความเพียร อดทน อดกลั้น และเที่ยงธรรม เพื่อให้พสกนิกรของพระองค์มีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น

เมื่อได้ศึกษาพระราชดำรัส องค์ความรู้ หลักคิด หลักการทรงงาน และพระจริยวัตรในการประกอบพระราชกรณียกิจ จะเห็นว่า พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับ “หลักนิติธรรม” มาก ในฐานะที่เป็นปัจจัย “รากฐาน” ของการพัฒนาประเทศ สะท้อนจากพระราชดำรัสจำนวนมากที่มีต่อบุคลากรที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการยุติธรรม ไม่ว่าจะเป็นผู้พิพากษา อัยการ ทนายความ นักกฎหมาย ตำรวจ และอาจจะกล่าวได้ว่า เป็นหนึ่งในกลุ่มที่พระองค์ทรงมีพระราชดำรัสด้วยมากที่สุด

พระองค์ทรงให้ความสำคัญกับกฎหมาย โดยทรงเห็นว่า “กฎหมายนี้ก็เป็นสิ่งที่สำคัญมากสำหรับบ้านเมือง เพราะว่าเป็นหลักของการเป็นอยู่ร่วมกันในชาติบ้านเมือง เพื่อให้การเป็นอยู่มีระเบียบเรียบร้อย และให้ทุกคนที่อยู่ในชาติสามารถที่จะมีชีวิตที่รุ่งเรือง”

ในหลายวาระพระองค์ทรงมีพระราชดำรัสถึงลักษณะกฎหมายที่สอดคล้องกับหลักนิติธรรมหลายประการที่จะนำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนไว้ โดยขอหยิบยกลักษณะสำคัญ 3 เรื่อง ดังนี้

เรื่องแรก กฎหมายนั้นต้องใช้โดยคำนึงถึงเจตนารมณ์ที่แท้จริง และบริบทของสังคม กล่าวคือ กฎหมายเป็นแค่เครื่องมือที่จะนำพาสังคมไปสู่ความถูกต้องและความยุติธรรม โดยมีเป้าหมายเพื่อ

“... สร้างสรรค์ ความผาสุกและความเป็นปึกแผ่นก้าวหน้าของประชาชน และบ้านเมือง...”

“...กฎหมายมิใช่ตัวความยุติธรรม หากเป็นแต่เพียงบทบัญญัติ...ที่ตราไว้”

“...การใช้ ... ต้องมุ่งหมายใช้เพื่อรักษาความยุติธรรม ไม่ใช่เพื่อรักษาตัวบทของกฎหมายเอง และการรักษาความยุติธรรมในแผ่นดิน ... ต้องขยายออกไปให้ถึงศีลธรรมจรรยาตลอดจนเหตุและผลตามความเป็นจริงด้วย ...”

ที่สำคัญ พระองค์ทรงยกตัวอย่างการวินิจฉัยกฎหมายตามหลักนิติธรรม เช่น “ ... กฎหมายป่าสงวนไปบังคับคนที่อยู่ในป่า ... กลายเป็นผู้ที่ฝ่าฝืนกฎหมาย” หรือ “คนรุกป่า” พระองค์ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่า

“ป่าสงวนนั้นเราขีดเส้นบนแผนที่ ... ราษฎรจะทราบได้อย่างไรว่าที่ที่เขาเข้ามาอาศัยอยู่เป็นป่าสงวน ... เป็นหน้าที่ของผู้รู้กฎหมายที่จะต้องไปทำความเข้าใจ ไม่ใช่ไปกดขี่ให้ใช้กฎหมายโดยเข้มงวด ...”

"... กฎหมายมีไว้สำหรับให้มีความสงบสุขในบ้านเมือง มิใช่ว่า กฎหมายมีไว้สำหรับบังคับประชาชน..."

พระราชวินิจฉัยดังกล่าว ช่วยชี้แนะทางออกแก่ผู้ที่เกี่ยวข้อง และช่วยให้ประชาชนที่สุจริตได้รับความเป็นธรรม

เรื่องที่สอง กฎหมายต้องเท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคมและเศรษฐกิจ พระองค์ทรงมองกฎหมายอย่างมี "พลวัต" หรือ "มีชีวิต" ดังพระราชดำรัสที่ว่า

"... ตามหลักของกฎหมายเอง กฎหมายก็จะมีความเปลี่ยนแปลงได้ ไม่ใช่ว่าเพราะชราภาพ แต่เพราะว่าคนที่ปฏิบัติตามกฎหมายนั้นเปลี่ยนไป และสังคมของโลกเปลี่ยนไป..."

"...กฎหมายที่ไม่เหมาะสมแก่เหตุการณ์ ก็จะต้องพยายามที่จะศึกษาเพื่อที่จะให้ปรับปรุงให้ดี ..."

"...เมื่อมีความเปลี่ยนแปลงในสังคม ก็จะต้องเปลี่ยนคำ เปลี่ยนกฎเกณฑ์บางอย่าง หรือบทลงโทษ ... การลงโทษอาจไม่สอดคล้องกับอาชญากรรมที่ได้ประกอบขึ้นมา..."

เรื่องที่สาม การตรากฎหมายต้องคำนึงถึงการมีส่วนร่วมของคนในสังคม เพราะเป็นกติกาสำหรับอยู่ร่วมกันของคนในชาติบ้านเมือง และทรงตรัสว่า

"... สมัยโบราณจะให้ทราบเรื่องอันใดเขาต้องตีกลอง มาสมัยผู้ใหญ่ลีก็ยังตีกลอง แต่วันนี้ไม่มีผู้ใหญ่ลีจะตีกลอง ประกาศด้วยปากหน่อยเดียวก็เหมือนยังไม่มีกฎหมาย จึงไม่ใช่เรื่องที่จะไปว่าเขาว่าไม่ทราบกฎหมาย ... และ ... ทำให้เกิดการปะทะกันระหว่างประชาชนกับเจ้าหน้าที่กฎหมายเพราะต่างคนต่างมีผิดมีถูกด้วยกันอยู่ ..."

"...ถ้ามีอะไรที่น่าจะแก้ไขได้ พิจารณาดู แล้วก็คุยกัน ถกเถียงกัน แล้วอาจเสนอ ... ให้ "ประชาชน" ทราบ ให้ทางผู้ใหญ่ทราบ ... ท่านก็อาจรับเอาไว้พิจารณาเข้าสภานิติบัญญัติแล้วก็ดัดแปลงกฎเกณฑ์ในกฎหมายได้เป็นผลสำเร็จ จะทำให้การดำเนินคดีเรียบร้อยขึ้น มีความยุติธรรมมากขึ้น ..."

นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงห่วงใยในเรื่องการทำงานร่วมกันของคนในชาติ ดังพระราชดำรัสที่ว่า "... พูดกันว่า ส่วนตุลาการก็ตุลาการ ไม่เห็นใจฝ่ายอื่นๆ ส่วนปกครองก็ไม่เห็นใจทางอื่นๆ ด้วย ฝ่ายทหารเขาก็จะให้ทหารเป็นใหญ่ ฝ่ายการเมืองเขาก็อยากให้พรรคเป็นใหญ่ ฝ่ายค้นคว้าในทางวิทยาศาสตร์ ... ก็ ... ต้องการห้องทดลอง ... " เป็นต้น

ตัวอย่างการดำเนินโครงการพระราชดำริต่างๆ พระองค์ทรงเน้นให้ผู้เกี่ยวข้องเข้าใจว่า "ชีวิตของประชาชนเป็นอย่างไร" กล่าวคือ "...การไปช่วยเหลือประชาชนนั้น ต้องรู้จักประชาชน ต้องรู้ว่าประชาชนต้องการอะไร ต้องอาศัยความรู้ในการช่วยเหลือ..." และทรงนำหลัก "ประชาพิจารณ์" มาใช้ หากจะทำโครงการใด จะทรงอธิบายถึงความจำเป็นและผลกระทบที่เกิดขึ้น พร้อมเปิดโอกาสให้ทุกฝ่ายทั้งสาธารณชน ประชาชน หรือเจ้าหน้าที่ทุกระดับได้เข้ามาร่วมกันแสดงความคิดเห็น เมื่อประชาชนในพื้นที่เห็นด้วยแล้ว หน่วยราชการต่างๆ ที่เกี่ยวข้องและร่วมดำเนินการมีความพร้อม จึงจะพระราชทานพระราชดำริให้ดำเนินโครงการนั้นๆ ต่อไป

พระองค์ทรงเคยมีพระราชดำรัสแนะนำวิธีทำงานร่วมกันว่า "...สำคัญที่สุดจะต้องหัด ทำใจให้กว้างขวางหนักแน่น รู้จักรับฟังความคิดเห็น แม้กระทั่งความวิพากษ์วิจารณ์จากผู้อื่นอย่างฉลาด

เพราะการรู้จักรับฟังอย่างฉลาดนั้นแท้จริงคือการระดมสติปัญญาและประสบการณ์ อันหลากหลายมาอำนวยการปฏิบัติบริหารงานให้ประสบความสำเร็จที่สมบูรณ์นั่นเอง...”

ในหลวงรัชกาลที่ 9 ไม่เพียงทรงมีความลึกซึ้งและทรงแตกฉานใน “หลักนิติธรรม” แต่ยังสามารถประยุกต์ “หลักนิติธรรมกับการพัฒนา” ให้โครงการในพระราชดำริต่างๆ จนเกิดผลสัมฤทธิ์ และ “หลักคิด” ของพระองค์ยังคงทันสมัย สามารถนำมาประยุกต์ใช้กับการปฏิรูปและแก้ปัญหาของประเทศในปัจจุบัน

บทสรุป

หลักนิติธรรมเป็นหนึ่งในองค์ประกอบของหลักธรรมาภิบาล ซึ่งเป็นหลักการพื้นฐานสำคัญที่ทำให้การบริหารราชการแผ่นดิน หรือการบริหารองค์กร เป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ เกิดความชอบธรรม มีความน่าเชื่อถือ โปร่งใส และตรวจสอบได้ สาระสำคัญของหลักนิติธรรม คือ ความเป็นอิสระและความเป็นกลางของผู้ที่เกี่ยวข้องในกระบวนการยุติธรรม กฎหมายต้องใช้บังคับเป็นการทั่วไป มีการประกาศใช้ให้ประชาชนทราบ และต้องไม่มีผลย้อนหลัง ให้สิทธิผู้ต้องหาในการต่อสู้คดี จำกัดอำนาจของเจ้าหน้าที่รัฐให้อยู่ภายใต้ขอบเขตของกฎหมายและความเป็นธรรม

ประเทศไทยได้นำเอาแนวทางตามหลักนิติธรรมมาใช้อย่างเป็นรูปธรรมภายใต้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปี 2540 แม้ว่าจะยังไม่มีการบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรก็ตาม ต่อมาภายหลังเหตุการณ์รัฐประหารเมื่อปี 2549 จึงได้มีการร่างรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปี 2550 และมีการบัญญัติหลักนิติธรรมอย่างเป็นลายลักษณ์อักษรเป็นครั้งแรกในรัฐธรรมนูญฉบับดังกล่าว และภายหลังเหตุการณ์รัฐประหารปี 2557 หลักนิติธรรมก็ยังคงปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษรในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปี 2560 โดยได้เพิ่มดีกรีความเข้มข้นขึ้น ทั้งนี้ เพื่อทำให้การปกครองและบริหารประเทศเป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม ยึดหลักกฎหมายเป็นใหญ่ ตัวบทกฎหมายเป็นธรรม และทันต่อความเปลี่ยนแปลงของโลก สร้างความสามัคคีปรองดองในสังคม มีการปฏิรูปการเมืองในทุกๆ ด้าน ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นปัจจัยพื้นฐานที่จะทำให้บ้านเมืองเกิดความสันติสุข และเกิดการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างยั่งยืน

<u>บรรณานุกรม</u>

คณะอนุกรรมการวิชาการว่าด้วยหลักนิติธรรมแห่งชาติ และคณะอนุกรรมการบรรณาธิการหนังสือหลักนิติธรรม ในคณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ, 2557, “ความหมายของหลักนิติธรรม”, ใน **หลัก**นิติธรรม The Rule of Law ความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืนหลักนิติธรรม, สำนักงานคณะกรรมการอิสระว่าด้วยการส่งเสริมหลักนิติธรรมแห่งชาติ สำนักงานปลัดกระทรวงยุติธรรม, บริษัท พี เอส พริ้นติ้ง แอนด์ ดีไซน์ จำกัด, หน้า 5-20.

ศาสตราจารย์ ดร. บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, 2557, “การปฏิรูปการเมืองภายใต้หลักนิติธรรม”, วารสารศาลรัฐธรรมนูญ ปีที่ 16 เล่มที่ 47, พฤษภาคม–สิงหาคม, หน้า 6-20.

นายนัฑ ผาสุก และคณะ, 2560, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2560, กลุ่มงานพัฒนากฎหมาย สำนักกฎหมาย สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, พิมพ์ครั้งที่ 1, กลุ่มงานการพิมพ์ สำนักการพิมพ์ สำนักงานเลขาธิการวุฒิสภา, หน้า 4 และ 8.

ศาสตราจารย์ ดร. กำชัย จงจักรพันธ์, หลักนิติธรรม ความหมาย สาระสำคัญ และผลของการฝ่าฝืน [Online], Available : http://www.lrct.go.th/th/?p=5716 [18 มิถุนายน 2561].

ศาสตราจารย์กิตติคุณ วิษณุ เครืองาม, หลักนิติธรรมตามรัฐธรรมนูญ ฉบับใหม่ [Online], Available : https://prachatai.com/journal/2017/05/71313 [18 มิถุนายน 2561].

ดร. สุวิทย์ เมษินทรีย์, เจาะประเด็นประเทศไทย 4.0 กับหลักนิติธรรม [Online], Available : http://www.tijthailand.org/main/th/content/573.html [18 มิถุนายน 2561].

ดร. ประสาร ไตรรัตน์วรกุล, หลักนิติธรรมกับการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ [Online], Available : https://www.tsdf.or.th/th/article/10523/851-หลักนิติธรรมกับการพัฒนาตามแนวพระราชดำริ [18 มิถุนายน 2561].

Nicholas Booth, Overview of SDGs and the Rule of Law as one of the core components of SDGs [Online], Available : https://www.tijforum.org/wp-content/uploads/2016/11/02-Summary-Nick-KR-US.pdf [2018, June 18].

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, รัฐประหารในประเทศไทย [Online], Available : https://th.wikipedia.org/wiki/รัฐประหารในประเทศไทย [18 มิถุนายน 2561].

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 [Online], Available : https://th.wikipedia.org/wiki/รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2540 [18 มิถุนายน 2561].

วิกิพีเดีย สารานุกรมเสรี, รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 [Online], Available : https://th.wikipedia.org/wiki/รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 [18 มิถุนายน 2561].